

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες γνῶρισμα τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφίας ἦτο ἐξ ἀρχῆς ἡ διαλλαγή γνῶσεως καὶ πίστεως, ἡ σπουδὴ τοῦ νὰ δειχθῆ ὅτι ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία συμπίπτουσιν εἰς τὸ αὐτό. "Ὅτι ὅμως ἡ τοιαύτη διαλλαγή δὲν ἦτο πραγματικὴ ἀλλ' ἀπετέλει δυσεπίλυτον πρόβλημα, ἐφάνη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ μάλιστα ὅτε ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἐξίκετο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀναπτύξεως. Ὑπὸ Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου παρατηρήθη ὅτι τὰ ὑψίστα τῆς πίστεως μυστήρια εἶναι ἀπρόσιτα εἰς τὴν φιλοσοφίαν· καὶ ὕστερον δ' ἔτι μᾶλλον ἐξήρθησαν αἱ ἀποκλίσεις καὶ διαφοραὶ θεολογίας καὶ φιλοσοφίας. Ἡ ἀρχῆθεν σπουδὴ καὶ προσπάθεια, ὅπως ἡ τῆς ἐκκλησίας διδασκαλία ἐμπεδωθῆ φιλοσοφικῶς, ἀπεδεικνύετο φρούδη· διότι, ὅσῳ πλειότερον ἐκρατύνετο ἡ φιλοσοφικὴ διάνοησις, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἀπέβαινε αὐτοτελής καὶ μετὰ μείζονος τόλμης ἤσκει πρὸς τὰ δόγματα κριτικὸν ἔλεγχον. Οὕτω πως ἤρξατο, εἰ καὶ κατὰ πρῶτον λεληθότως, ὁ χωρισμὸς τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς θεολογίας, τῆς γνῶσεως ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ ἐπετάθη διὰ τῶν θεωριῶν τοῦ Δουνσίου Σκώτου καὶ τῶν ὀνοματοκρατικῶν. Ἐντὶ λοιπὸν τῆς ἐπιδιωχθείσης ἐκείνης συνδιαλλαγῆς καὶ συμφωνίας βλέπομεν ἐνισχυομένην τὴν περὶ αὐτοτελείας τῆς φιλοσοφίας γνώμην καὶ ἐντονώτερον διατυπουμένην τὴν περὶ «διττῆς ἀληθείας» δοξασίαν¹, τὴν ἀπόφανσιν δηλονότι ἐκείνην, ἣτις κατήνησε νὰ σημαίνῃ ὅτι δύναται ἐν τῇ θεολογίᾳ νὰ εἶναι τι ἀληθές, ὅπερ εἶναι ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ψευδές, καὶ τὰνάπαλιν. Ἡ παράδοξος αὕτη καὶ ἄτοπος θεωρία, ἣτις ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς φιλοσοφοῦντας ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ὀρθοδοξίας νὰ ἐκφράζωσιν ἀκωλύτως

¹. Τὴν περὶ διττῆς ἀληθείας γνώμην ἀπαντῶμεν τὸ πρῶτον παρὰ τῷ Θωμᾶ τῷ Ἀκυνάτῳ (Κ. Ι. Λογοθέτου, Φιλοσοφία τῶν Πατέρων καὶ τοῦ μέσου αἰῶνος, σ. 681).

ἀντίθετα θεωρήματα, μαρτυρεῖ περιφανῶς, ὅσον καὶ ἂν ἦτο περιορισμένη, τὴν ἐνδόμυχον διάσπασιν καὶ τὸν ἐσωτερικὸν χωρισμὸν πίστεως καὶ γνώσεως ¹, ἅμα δὲ καὶ καὶ τὴν κατάπτωσιν τῆς τότε διανοήσεως ². Καὶ ἄλλως δὲ ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ἀπώλεσεν ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις τὴν δύναμιν σπουδαιοτέρας τινὸς παραγωγῆς ³, ὑπέστη δ' ἐπὶ τὰ χεῖρω ἐξαλλοίωσιν τῆς τε μορφῆς καὶ τῆς μεθόδου· ἡ γλῶσσα αὐτῆς ἀπέβαινε ὁσημέραι ἀπειρόκαλος καὶ ἄτεχνος, ἡ δὲ κατ' ἀριστοτελικὸν πρότυπον εἰσαχθεῖσα ἄλλοτε μέθοδος ἐφηρμόζετο καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐξετρέπετο εἰς εὐρεσιλογίαν· ἀντὶ τοῦ νὰ ζητῇ ὀρθοὺς λόγους ἤσκει τὴν διάνοιαν εἰς σοφιστικὰς λεπτολογίας· ἀντὶ τοῦ νὰ ἐπιδιώκῃ ἐπιστημονικὴν σεμνότητα ἐνεφάνιζε πολλάκις κενολόγον ἐπίδειξιν. Εἶναι δὲ τῷ ὄντι εὐτύχημα ὅτι ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία παρήκμαζε καὶ ἐτελεύτα ἐν οἷς ἀκριβῶς χρόνοις ἐπέτελλε φαινὸν τὸ ἄστρον τῆς Ἀναγεννήσεως.

2. Ἡ κραταιὰ καὶ ἐνδοξος ἡμῶν ἀχανῆς αὐτοκρατορία, ἀφοῦ εὐκλεῶς ἐπετέλεσε τὴν ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς μοίρας δοθεῖσαν αὐτῇ ὑψηλὴν ἐντολὴν καὶ ἐπὶ χίλια καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἀπέκρουσε παντοίους βαρβάρους καὶ παντοδαποὺς πολεμίους σθεναρῶς ἀμυνομένη ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἔμελλεν ὑπὸ τῶν μακρῶν καὶ συνεχῶν ἀγώνων καταπεπονημένη νὰ καταβληθῇ καὶ τέλος νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν σφοδρὰν ὄρμην Ἀσιάτου ἀγρίου ἐπιδρομέως. Ἡ πτώσις τῆς μεγαλωνύμου καὶ ἐπὶ αἰῶνας τοῦ κόσμου βασιλευούσης Πόλεως μετὰ τοῦ ἥρωϊκοῦ θανάτου τοῦ γενναίου αὐτο-

¹. Ἡ ἡχὴ τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης διαφωνίας καὶ ἀντιφάσεως ἀκούεται καὶ ὕστερον παρὰ τῷ Πέτρῳ Βαυλῶ καὶ τοῖς εὐσεβέσιν ὕλισταις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἡ τοιαύτη ἐσωτερικὴ διάστασις δὲν ἦτο συγκάλυψις ὑποκρισίας ἀλλ' ἀληθινὴ ἐκδήλωσις τοῦ τρόπου τῆς διανοήσεως, ἐνδόμυχος πεποίθησις.

². Ἡ παράδοξος θεωρία κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐν Λατερανῷ συγκροτηθείσης τῷ 1512 πέμπτῃ συνόδου.

³. Ἐνταῦθα ὑπομιμνήσκομεν ὅτι ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ἐστηρίζετο μάλιστα ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὃν ὁμως ἐγίνωσκεν ἐμμέσως καὶ ἠρμήνευεν αὐθαιρέτως. Ὅτε δ' ὕστερον ὁ Σταγιρίτης ἤρξατο νὰ μελετᾶται ἀμέσως ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, ἡ φιλοσοφία ἐκείνη ἀπώλεσε τὸ κύριον αὐτῆς ἔρεισμα καὶ μετ' αὐτοῦ τοὺς ὀπαδοὺς.

κράτορος ἐσήμανε τὸ εἰμαρμένον τέλος μακρᾶς περιόδου εἰς τὴν ἀπέραντον ζωὴν τοῦ ἀθανάτου Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ἀεὶ ἐν τῷ ἱστορικῷ στίβῳ φιλοτίμως δολιχοδρομοῦντος καὶ ἐνίοτε κατὰ κυκλουμένους στυγνοὺς καιροὺς ἀπαυδῶντος μὲν καὶ πίπτοντος ἀλλὰ δίκην Ἄνταίου καὶ πάλιν ἀνεγειρομένου καὶ εὐθαρσῶς συνεχίζοντος εἰς τὸ διηνεκὲς τὴν μεγάλην καὶ κοσμοϊστορικὴν αὐτοῦ ἀποστολήν.

3. Τὴν λαμπρὰν καὶ φωτοβόλον ἑλληνικὴν Ἀνατολήν κατασκιάζει ἤδη πυκνὸν καὶ ζοφερὸν τῆς ἐπαχθοῦς τυραννίας τὸ νέφος καὶ βαρὺς ὁ χειμῶν τῆς ἀπηνουῦς δουλείας σφοδρὰς ἐξαπολύει θυέλλας καὶ ὑετοὺς καὶ φθαρτικῶς κατακλύζει τὰ πάντα. Αἱ τὸ ἔαρ φιλοῦσαι καὶ ἐν εὐδία εὐστομοῦσαι Μοῦσαι καὶ Χάριτες καταλείπουσι τεθλιμμένα τὴν γενέτειραν καὶ βαρυαλγεῖς φεύγουσι μακρὰν εἰς ξένην γῆν ζητοῦσαί που καταφύγιον. Ἐξω ἐκεῖ μακρὰν, ὅπου πάντοτε νοσταλγοὶ ἄθυμοι ἀναπολοῦσι περιπαθῶς τὴν γλυκερὰν καὶ ποθεινὴν πατρίδα, ἀναμέλπουσιν ὕμνους εἰς παλαιὰ καὶ ἀίδια κλέη καὶ διὰ τῶν εὐμόλπων ῥῶδων λιγύφθογγοι θέλγουσι καὶ κατακηλοῦσι τοὺς εὐτυχεῖς ἀκροατὰς καὶ τέρποντες ἀνυψοῦσιν εἰς τοὺς ὑπερφυεῖς κόσμους τῆς μυστικῆς, τῆς ἑλληνικῆς ἁρμονίας, εἰς τοὺς ἀτέρμονας καὶ ἀειλαμπεῖς χώρους τοῦ Ἀληθοῦς, τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Ἀγαθοῦ. Πλεῖστοι θεράποντες καὶ φορεῖς τῶν Μουσῶν, λογάδες τοῦ πίπτοντος ἔθνους ταλαίπωροι, κατέφυγον εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἄλλοι δὲ πρὸ αὐτῆς, εἰς τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην κομίζοντες μετὰ τοῦ ἱεροῦ τῆς πατρίδος ἰνδάλματος τὸν καλλίφλογα τῆς ἑλληνικῆς σοφίας πυρσόν. Ὁ Λέων ἢ Λεόντιος Πιλᾶτος, ὁ Μανουήλ καὶ ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς, ὁ Θεόδωρος Γαζῆς, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος, ὁ Βησσαρίων, ὁ Ἰσίδωρος καὶ ὕστερον ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις, ὁ Μᾶρκος Μουσοῦρος καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐκ τοῦ Βυζαντίου φυγάδες, συγκομίζοντες ὡς Παλλάδιον τῆς παλαιᾶς σοφίας τοὺς βαρυτίμους θησαυροὺς, διεσπάρησαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐγένοντο τῆς ἑλληνικῆς παιδείας δαδοῦχοι καὶ μεταλαμπαδευταί. Ἐνθέου ζήλου ἐμπορούμενοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, συνήργησαν δὲ εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπλασιν τῆς Εὐ-

ρώπης γενόμενοι μάλλον τελεσιουργοὶ ἢ εἰσηγηταὶ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως ¹.

4. Πάντες ἐκεῖνοι οἱ εὐπαίδευτοι καὶ φιλογενεῖς ἄνδρες ἐφώτισαν τὴν εἰς βαθὺ πνευματικὸν σκότος βεβυθισμένην Ἰταλίαν καὶ ἐνέβαλον εἰς τὰς καρδίας τῶν νέων τῆς φιλομαθείας τὰ ἐναύσματα· ἀνεζωπύρησαν τὴν προγονικὴν σοφίαν καὶ ἀνῆψαν εἰς τὰ ἐσπέρια ἔθνη τὴν λαμπάδα τῆς ἑλληνικῆς ἡμερώσεως, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄκμονος τῆς εὐκλεοῦς γραμματείας καὶ τῆς ἐνδόξου παραδόσεως ἐσφυρηλάτησαν καὶ ἀνεδημιούργησαν τὴν ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων συνείδησιν. Διὸ καὶ παρίστανται νῦν πρὸ τῶν ὀμμάτων τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὡς φωτεινοὶ σοφίας ῥύακες ἢ πολυχεύμονες καὶ καλλιρροοὶ ποταμοί, οἵτινες ἐξερρύησαν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀνευ ῥόθου καὶ θορύβου ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα ποτίσωσι διψῶσαν καὶ μάλιστα ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτῆς αὐχμῷ· καταρδεύσαντες δὲ καὶ πιάναντες ταύτην διὰ τῶν διαυγῶν καὶ κρυσταλλοφανῶν, τῶν ἀενάων καὶ ζωογόνων, τουτέστι τῶν ἑλληνικῶν ναμάτων ἀνεμόρφωσαν ταχέως καὶ μετεποίησαν θαυμαστῶς μεταβαλόντες τὴν τέως χέρσον καὶ ἄγονον γῆν εἰς καρποφόρους πεδιάδας καὶ εὐανθεῖς λειμῶνας ἡμερώσεως καὶ παιδείας. *Ναί· ἰνδάλλονται ἡμῖν (ἵνα ἐτέραν μεταχειρισθῶμεν εἰκόνα) ὡς φαεινά τινα μετέωρα, ἅτινα ἐν ἀσελήνῳ καὶ ζοφερῷ χειμῶνος νυκτὶ ἐπιφανέντα ἐξαίφνης ἐφώτισαν τὰς οὐρανίους ἀψίδας καὶ ἐπὶ τινα χρόνον διαλάμπαντα καὶ τὴν περικεχυμένην ἀχλὺν διαλύσαντα ἠφρανίσθησαν εἰς τὴν αἰωνιότητα καταλιπόντα ὄπισθεν αὐτῶν ἐν τῷ πνευματικῷ στερεώματι φωτεινὰς γραμμὰς καὶ ἀειφεγγεῖς ἀῦλακας.*

¹. Τὰ σπέρματα τῆς Ἀναγεννήσεως εἶχον ῥιφθῆ πρότερον καὶ πνευματικὴ τις ἐπικοινωνία τῆς Δύσεως μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχε παλαιότερον ἀναγομένη εἰς τοὺς σταυροφόρους. Οἱ ἐκ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης ἄξεστοι καὶ ἀφιλόφθοροι ἀγωνισταὶ ἐλθόντες εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ἐθάμασαν τὰ περικαλλῆ κτίρια καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ ἰδρύματα καὶ μετ' αὐτῶν τὸν ἑλληνικὸν καθόλου πολιτισμὸν· ζητοῦντες, ὡς προσφυῶς ἐλέχθη, τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος εὖρον τὸν τάφον τῆς ἀφελοῦς μικρότητος, ἐν ἧ ἐπὶ αἰῶνας εἶχον ζῆσει. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ ἔργα τῆς ἐνδόξου ἀρχαιότητος καὶ τὴν ἔγκριτον φιλολογοίαν, ἧτις ἐν Ἰταλίᾳ οὐδέποτε εἶχεν ὄλως σβεσθῆ, ἀνερριπίσθη καὶ ἠύξθη ὑπὸ ποιητῶν, οἱοὶ ὁ Δάντης (1265—1321), ὁ Πετράρχης (1304—1374) καὶ ὁ Βοκκάκιος (1313—1375), καὶ ὕστερον ἔτι μάλλον ὑπὸ τῶν λογίων φυγάδων τοῦ Βυζαντίου.

5. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι, περιεπόμενοι μετὰ στοργῆς ὑπὸ παπῶν καὶ ἡγεμόνων¹, ἐδίδασκον ἐν Ἰταλίᾳ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν περικαλλῆ τῶν προγόνων γλῶσσαν, ἣν οἱ φιλόξενοι μαθηταὶ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ μανθάνωσι καὶ μιμῶνται. Ἄλλ' ἡ τῆς γλώσσης σπουδὴ ἦγεν, ὡς εἰκός, εἰς τὰς δι' αὐτῆς ἐξαγγελλομένας ἐννοίας καὶ ὁ πρὸς τὴν ἐκπρεπῆ φραστικὴν μορφήν θαυμασμὸς συνεπήγετο ὡσαύτως τὸν θαυμασμὸν καὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν παλαιῶν συγγραμμάτων. Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἐγκρίτων ἔργων τὰ πλατωνικὰ μάλιστα ἐφείλκοντο εὐλόγως τῶν μαθητῶν τὴν προσοχὴν καὶ τὸ διαφέρον. Ὁ πλοῦτος καὶ τὸ ἔξαρμα τοῦ περιεχομένου, ἡ ἐπαγωγὸς καὶ καλλιτεχνικὴ παράστασις ἢ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἐκφαινομένη καὶ διαλάμπουσα² διήγειρον ἀμύθητον θαυμασμὸν καὶ προεκάλουν ἱερὸν ἐνθουσιασμὸν, οὗ ἐφάμιλλον δυσκόλως δύναται νὰ ἐπιδείξη ἡ ἱστορία. Οἱ δ' ἐγκύπτοντες εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἐγκρίτου γραμματείας δὲν ἤρκοῦντο μόνον εἰς τὸ νὰ μανθάνωσι τὸν ἀρχαῖον βίον ἀλλὰ προεθυμοῦντο καὶ νὰ μορφῶσιν ἑαυτοὺς κατὰ τὰ θαυμάσια ἐκείνου πρότυπα³, νὰ διαπλάττωσι στερεὸν χαρακτῆρα καὶ νὰ παρασκευάζωσι διὰ τῆς ἀγωγῆς κατὰ τὸ ἐλληνικὸν ἰδεῶδες ὠραῖα σώματα καὶ ἀγαθὰς ψυχὰς, ἐνὶ λόγῳ νὰ ἀναδεικνύωσιν ἑαυτοὺς ἀληθινούς ἀνθρώπους,

¹. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες ἐπεδείκνυον πρὸς τοὺς λογίους στοργὴν καὶ γενναιοδωρίαν καὶ ἀνήγειρον σχολεῖα καὶ βιβλιοθήκας. Προεῖχον δ' ἐν τῇ θεραπείᾳ τῶν γραμμάτων οἱ Μέδικοι ἐν Φλωρεντίᾳ· οὗτοι ἵδρυσαν τὴν περιώνυμον Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, ἐν ἣ ἡ τέχνη, ἡ ποίησις καὶ ἡ φιλοσοφία ἐπιμελῶς ἐθεραπεύοντο.

². Ἡ χάρις καὶ διαύγεια τῆς γλώσσης τῶν ἐλληνικῶν πρωτοτύπων ἀπέτελει ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀκομψὸν καὶ σκοτεινὴν μορφήν, ἣτις διέκρινεν ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τὰ σχολαστικὰ συγγράμματα. Ἦδη ἀναγινώσκουσι τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς οὐχὶ δι' ἀραβικῶν ὑπομνημάτων καὶ κακοζήλων καὶ σφαλερῶν μεταφράσεων, ἀλλ' ἀμέσως ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἐλληνικὰ χειρόγραφα, ὅσα εἰς τὴν Ἑσπερίαν παμπληθῆ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλοθεν ἐκομίσθησαν.

³. Οἱ διὰ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων νῦν ἐκπαιδευόμενοι δὲν θεωροῦσι τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὡς «τυφλοὺς καὶ ἀλυτρώτους ἀμαρτωλοὺς», ἀλλὰ τιμῶσιν ὡς ἀντιπροσώπους ἰδιαιτέρας ἡμερώσεως καὶ ὑψηλοτέρας παιδείας, ὡς ὑπερόχου πολιτισμοῦ φορεῖς, πρὸς οὓς αἰσθάνονται ἐνδόμυχον συγγένειαν· λαμβάνουσι δὲ τοῦ ἀνθρώπου εὐρυτέραν καὶ ὑψηλοτέραν ἐννοίαν.

ἐλευθέρους καὶ εὐγενεῖς. Οὕτω πῶς ἡ Ἀναγέννησις εἶναι συναφῆς πρὸς τὸν Ἀνθρωπισμὸν (Humanismus), καθ' ὃν ἡ τοῦ τελείου ἀνθρώπου μὀρφωσις δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς μελέτης καὶ κατανοήσεως τῶν δοκίμων τῆς ἀρχαιότητος συγγραφέων.

6. Ἡ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἀναγέννησις, ὑπομόχλιον ἔχουσα τὴν πολιτικὴν τῶν ἰταλικῶν πόλεων συγκρότησιν ¹ καὶ ἐνισχυομένη ὑπὸ τῶν εὐτυχῶν ἐφευρέσεων καὶ ἀνακαλύψεων, συνετέλεσεν εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ κοινωνικοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου· συνήργησεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς αὐτοτελείας καὶ αὐτονομίας καὶ παρήγαγε τὴν τάσιν πρὸς ὑποκειμενικὴν δημιουργίαν. Ὁ ἄνθρωπος ἤδη κλίνει εἰς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς αὐθεντίας καὶ τῆς παραδόσεως καὶ ῥέπει εἰς τὸ νέον, εἰς τὴν ἐπ' ἄλλης βάσεως θεμελίωσιν τῆς ζωῆς ², δημιουργεῖ νέας ἀνάγκας καὶ νέας ἐπιδιώξεις καὶ βλέπει πρὸ αὐτοῦ διανοιγόμενον νέον κόσμον, κόσμον πραγματικότητος καὶ ἀληθείας, ὃν πρέπει νὰ διερευνήσῃ καὶ κατανοήσῃ· ἀγαπᾷ μὲν τὸν πνευματικὸν κόσμον, ἀλλ' ἅμα ἀγαπᾷ καὶ τὴν φυσικὴν ζωὴν καὶ συναισθάνεται τὸ κάλλος τῆς ὑπάρξεως καὶ τὴν ἐνδόμυχον ἀξίαν τῆς ἐπιγείου πραγματικότητος. Διὸ καὶ μελετᾷ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν ³· τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον βλέπει

¹. Ἐκάστη τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων (ἐξ ὧν προέχουσιν ἡ Φλωρεντία, ἡ Βονωνία, ἡ Βενετία, ἡ Νεάπολις, τὸ Μεδιόλανον, ἡ Γένουα, ἡ Ρώμη) εἶχε πολιτικὴν αὐτονομίαν καὶ ἰδιάζοντα τοπικὸν χαρακτῆρα, οὕτω δὲ ἀπετέλει τρόπον τινὰ σχολεῖον, ἐν ᾧ ἐσφυρηλατεῖτο ὁ χαρακτῆρ τῶν πολιτῶν καὶ ὑπεθάλπετο ἡ αὐτοτέλεια τοῦ προσώπου. Οἱ ἐν αὐταῖς συνεχεῖς ἀγῶνες πρὸς ἐπικράτησιν καὶ κατάληψιν τῆς ἐξουσίας ἐπήνεγκον τὴν διάλυσιν τῆς κοινωνικῆς τοῦ μέσου αἰῶνος τάξεως καὶ ἅμα ἐξέθρεψαν τὴν ὁρμὴν πρὸς μὀρφωσιν τῆς ἰδίας προσωπικότητος καὶ ἀτομικότητος.

². Οἱ πολιτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ ὅροι μετεβλήθησαν. Διεσπάσθη ἡ ἐνότης καὶ ἀντὶ τοῦ ἐνιαίου (τοῦ καθολικοῦ) κρατεῖ νῦν τὸ μερικόν· παρῆλθον οἱ χρόνοι τῶν κοσμοκρατοριῶν καὶ ἤδη μορφοῦται ἡ ζωὴ τῶν καθ' ἕκαστα ἐθνῶν. Ἀντὶ τῆς ἐνιαίας συγκεντρώσεως τοῦ μέσου αἰῶνος δεσπόζει ζωηρὰ ἡ ἀποκέντρωσις· ἡ Ρώμη καὶ οἱ Παρίσιοι δὲν εἶναι τὰ μόννα κέντρα τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δὲ ζωῆς δὲν κυριαρχεῖ πλέον ἡ Ρώμη, διότι νέαι ἀνεφάνησαν θρησκευτικαὶ ἐστίαι, ἡ Βυττεμβέργη, ἡ Γένουα, τὸ Λονδῖνον καὶ ἄλλαι πόλεις.

³. Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία, δι' ἣν παρηγκωνίζετο ὁ σημεῖραι ἡ συνήθης καὶ ὡς

οὐχὶ δι' ὀφθαλμῶν αὐστηροῦ χριστιανοῦ ὡς τόπον σκότους καὶ ἀθλιότητος, ἀλλ' ἀτενίζει μετ' αἰσιοδοξίας ὡς χώραν φωτός, ἐλπίδος καὶ χαρᾶς. Δὲν ἔχει πλέον τὰς αὐτὰς καὶ πρότερον φροντίδας, οὐδὲ ποιεῖται περὶ πολλοῦ τὸ καθολικὸν καὶ κοινὸν ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ τὸ ἴδιον καὶ προσωπικόν· δὲν τιμᾷ νῦν τὰς ἐπὶ τῇ βάσει κοινωνικῶν καὶ πρακτικῶν λόγων ἰσχυούσας ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι κοινωνικὰς διακρίσεις καὶ τάξεις ¹, ἀλλ' ὡς μέτρον ἐκτιμήσεως ἔχει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συμφύτων δυνάμεων, τὴν προσωπικὴν ἐκάστου ἀξίαν ². Ἀγωνίζεται λοιπὸν ὑπὲρ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς παραδόσεως καὶ τοῦ καθιερωμένου νόμου, ἐν δὲ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ προθυμεῖται νὰ ἀποτυπώσῃ τὸν ἴδιον χαρακτήρα, νὰ ἐκφράσῃ τὰ ἴδια συναισθήματα ³. ὑπὲρ πᾶσαν καθολικότητα τάττει τὴν ἰδίαν προσωπικότητα ⁴. Στρέφεται δ' εἰς ἑαυτὸν καὶ σκοπεῖ τὰ βάθη τῆς οἰκείας συνειδήσεως, ἐπιχειρεῖ νὰ διερευνήσῃ τὸν ψυχικὸν τοῦ ἀνθρώπου βίον ⁵ καὶ εἰσχωρήσῃ

ἐπίσημος θεωρουμένη λατινικὴ γλῶσσα καὶ ἀντ' αὐτῆς προετιμῶντο αἱ ζῶσαι γλῶσσαι πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἰδίων ἐκάστου διανοημάτων.

¹. Ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἕκαστος ἐτιμᾶτο οὐχὶ τόσον ὡς ἔχων προσωπικὴν ἀξίαν ὅσον ὡς μέλος ὀρισμένης κοινότητος, κατὰ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν οἰκεῖον σύλλογον ἢ συντεχνίαν.

². Ἡ μόρφωσις τοῦ ἀτόμου εἶναι καὶ νῦν, ὡς ἄλλοτε ἐν Ἑλλάδι, ἡ βᾶσις τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας. Συνειδὼς ὁ ἀνθρώπος τὴν ἀξίαν καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ ἐθιζόμενος νὰ σχηματίζῃ ἰδίας κρίσεις ἀρχεται νὰ νοῆ ἑλευθέρως καὶ πρὸς γνῶσιν τῶν πραγμάτων νὰ ποιῇ μέτρον καὶ κριτήριον ἑαυτὸν· δὲν διστάζει δ' ἐνίοτε νὰ ὑπερβαίῃ τὰ ὅρια τοῦ πρέποντος καὶ ἐκτρεπόμενος αὐτοῦ νὰ μεταπίπτῃ ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν.

³. Καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Δάντου καὶ τοῦ Πετράρχου ἀνακύπτει τὸ διαφέρον πρὸς τὸ ἐγώ, πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου.

⁴. Βεβαίως ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι δὲν ἔλειπεν ὅλως ἡ προσωπικότης, ἀλλ' αὕτη ὑπεχώρει εἰς τὴν αὐθεντίαν καὶ τὴν κυριαρχίαν τῆς Σχολῆς, εἰς τὴν γενικῶς ἰσχύουσαν ἀλήθειαν.

⁵. Ἦδη ὁ Δάντης ἐν τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ἔργῳ, εἰ καὶ κινεῖται περὶ ἐννοίας τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ ὀδηγεῖται ὑπὸ τῆς παραδόσεως, εἰκονίζει τὸ δράμα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ψυχῆς, τὴν περιπλάνησιν καὶ τὸν ἀγῶνα πρὸς κάθαρσιν καὶ διάγνωσιν τῆς ἀληθείας. Εἶναι μὲν πιστὸς μαθητὴς Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου ἀλλ' ἅμα ἐμφανίζει προσωπικὴν αὐτοτέλειαν, τύπον νέας διανοήσεως.

εἰς αὐτὸν ἄνευ οἰουδήποτε περιορισμοῦ καὶ κωλύματος, ἄνευ δογματικοῦ ἐμποδίσματος¹. Ἀνακηρύττει τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ἀναζητῶν τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας καθ' ἑαυτὴν φέρεται μάλιστα εἰς συγκρότησιν νέας Φυσικῆς². Ἐντεῦθεν εὐρύνεται ὁ διανοητικὸς ὀρίζων καὶ καθίσταται δυνατὴ ἡ συγκριτικὴ ἐξέτασις τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν· εὐρύνεται δὲ ἰδίᾳ ὁ ὀρίζων ὁ ἱστορικὸς καὶ ἀρχεται ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις τῶν ἱστορικῶν φαινομένων οὐδ' εἶναι ἀπλοῦν τύχης ἔργον τὸ ὅτι ἡ Φλωρεντία, ἥτις κατ' ἐξοχὴν καὶ πλειότερον τῶν ἄλλων ἰταλικῶν πόλεων ἐπεῖδε βραγδαίαν διαδοχὴν γεγονότων, ἐγένετο τὸ λίκνον τῆς νεωτέρας ἱστοριογραφίας³.

7. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπὶ δύο αἰῶνας κρατήσασα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀναβίωσις ἔσχεν ὡς ἐστίαν καὶ κέντρον τὴν Ἰταλίαν, προωρισμένην νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ πεσόντος Βυζαντίου, νὰ συγχωνεύσῃ τὴν ἑλληνικὴν καὶ χριστιανικὴν ἡμέρωσιν καὶ νὰ ἀποβῆ ἡ ἀφετηρία τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἐκεῖ μετελαμπαδεύθη τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον, ἔβαλε τὰς ρίζας βαθείας ὁ ἀνθρωπισμὸς καὶ κατὰ μικρὸν ἐπεξέτεινεν αὐτὰς πανταχόσε, εἰς τὴν Γερμανίαν κατ' ἐξοχὴν, τὴν

¹. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἐγένετο εἰς τὸν ψυχικὸν βίον ἐμβάθυνσις, ἐξ ἧς ἐγνώσθη ὅτι ὁ διανοητικὸς κόσμος εἶναι οὐχ ἥττον τοῦ ὕλικου πραγματικὸς καὶ ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐν ἐκείνῳ εὐρίσκει τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἡ ἐμβάθυνσις ἐκείνη ἦτο περιορισμένη καὶ αὐστηρῶς θρησκευτικὴ μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν ἀκριβεστέραν γνῶσιν τοῦ πνευματικοῦ βίου. Ὁ εἰς τὰ βάθη δηλαδὴ τοῦ ψυχικοῦ βίου εἰσχωρῶν μυστικὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκλίνῃ τοῦ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀνεγνωρισμένου ὡς ἀληθοῦς. Ἡ ἐκκλησία οὔτε εἰς τὴν ἐξωτερικὴν οὔτε εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐμπειρίαν ἐπέτρεπεν ἐλευθερίαν ἕνεκα φόβου ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῶν δογμάτων.

². Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δὲν γίνεται, ὡς πρότερον, κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ὕστερον κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, χάριν πρακτικοῦ (ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ) βίου ἀλλὰ χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀληθείας, οἷον συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἀκμὴν τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας· ἀφορᾷ δέ, ὡς καὶ τὸ πάλαι, κυρίως εἰς τὴν φυσικὴν.

³. Δ. Θερειανοῦ, Ἀδ. Κοραῆς. Εἰσαγωγή.

Γαλλίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἄλλας χώρας¹. Οἱ τῆς Ἑσπερίας λαοὶ ἐθαμβώθησαν ὑπὸ τῆς λάμψεως τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, ἐδιδάχθησαν τὴν ἔνδοξον ἡμῶν ἱστορίαν καὶ ἔμαθον ὅτι πλὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπῆρχεν ἰδία ἀνθρωπίνη ζωὴ, τοὺς ἰδίους αὐτῆς ἔχουσα νόμους καὶ τὴν ἰδίαν ἱστορίαν. Τότε δ' ἐχρησιμοποίησαν τὰ ἀνέφικτα τῆς ἀρχαιότητος καλλιστεύματα ὡς πρότυπα, ὡς παραδείγματα καὶ ὁδηγούς, μέχρις οὗ ἀνδρωθῶσι καὶ αὐτοὶ καὶ καταστῶσιν ἐν τῇ διανοήσει αὐτόνομοι².

8. Ἡ σύντομος περὶ τὴν ἀρχαιότητα σπουδὴ ἦτο εὐλογον νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν ζωὴν τὰ παλαιὰ φιλοσοφήματα³. Καὶ ὄντως ἀνεκαινίσθησαν πάντα που τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφικὰ συστήματα, τὸ πλατωνικόν καὶ τὸ ἀριστοτελικόν, τὸ στωϊκόν καὶ τὸ ἐπικουρικόν, τὸ ἰωνικόν καὶ τὸ σκεπτικόν· πρὸς ἃ εὐλόγως τότε ἐστράφη ἡ προσοχή, ὅτε ἡ μὲν τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφία ἀπῆρεσκε, νέα δέ τις ἀντ' ἐκείνης δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐξευρεθῆ. Πλὴν δὲ τῆς ἀνακαινίσεως ἢ μεταποιήσεως τῶν ἀρχαίων συστημάτων ἐγένετο κατὰ μικρὸν ἀπόπειρα πρὸς διαμόρφωσιν νέας αὐτοτελοῦς καὶ

¹. Τὸ θεσπέσιον ἔργον τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα καὶ ἡ ὑπέροχος αὐτοῦ συμβολὴ εἰς τὴν Ἀναγέννησιν δὲν εἶναι εἰσέτι γνωστὴ καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν, διότι τὸ πλεῖστον καὶ ἀπαραίτητον πρὸς διαφώτισιν αὐτῆς ὕλικόν μένει, ὡς μὴ ὄφελεν, ἀνέκδοτον ἐν βιβλιοθήκαις καὶ ἀρχείοις.

². Ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις καὶ ἐν τῇ δουλευούσῃ Ἑλλάδι ἐθεραπεύοντο τὰ γράμματα καὶ ἡ φιλοσοφία, ὅσον ἐπέτρεπον οἱ ζοφεροὶ τῆς στυγνῆς δουλείας καιροί. Ἐν πολυωνύμοις παιδευτηρίοις, πολλαχοῦ ἰδρυθεῖσιν, ἀνερρίπιζον τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ ἅμα ἐδίδασκον τὴν φιλοσοφίαν σοφοὶ τοῦ ἔθνους διδάσκαλοι, οἳ οὐκ ἔστιν ὁ Ματθαῖος Καμαριώτης, πρῶτος μετὰ τὴν Ἀλωσιν διδάσκαλος τοῦ Γένους, Θεόφιλος ὁ Κορυδαλλὸς (1563–1646), ὁ διαπρεπὴς σοφὸς ὁ περὶ τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν μάλιστα ἀσχοληθεὶς, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδαῆτος (1636–1708) καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος, ὁ Γεώργιος Κορέσης Χῖος († 1661) καὶ ἄλλοι, ὕστερον δὲ ὁ περικλεῆς Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ἕτεροι πλεῖστοι, οἵτινες ἄσβεστον διετήρησαν τῆς φιλοπατρίας τὴν φλόγα καὶ τῆς φιλοσοφίας τὸν πυρσὸν καὶ ὧν ἡ ἐθνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ δρᾶσις πρέπει νὰ καταστῇ ἰδίας πραγματείας ὑπόθεσις.

³. Καὶ οἱ σχολαστικοὶ δὲν ἦσαν ὅλως ξένοι τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, ἀλλὰ ταύτην ἐγίνωσκον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐμμέσως καὶ ἔταττον ὑπηρετικὴν εἰς τὴν πίστιν.

ἀνεξαρτήτου ἀπό τε τῆς σχολαστικῆς καὶ τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας. Ἐνεφανίσθη λοιπὸν ἡ σπουδὴ πρὸς νέαν διαλεκτικὴν, νέαν κοσμολογίαν καὶ φυσικὴν καὶ καινὴν περὶ πολιτείας καὶ δικαίου θεωρίαν. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐλευθερία δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἐξετάθη καὶ εἰς τὴν θεολογίαν. Οὕτως ἡ Ἀναγέννησις προωδοποίησε τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν, ἣτις ἀπῆτει καὶ αὐτὴ ἀπλοποίησιν τοῦ βίου, ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς αὐθεντίας καὶ ἀναγνώρισιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου¹. Ἡ δ' ἐλευθερία τῆς θεολογίας ἐκδοχὴ καὶ ἡ ἰσχυρὰ θρησκευτικὴ ἐμβάθυνσις ἡ διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως κατορθωθείσα ἤγαγεν εἰς τὴν ἀνανέωσιν καὶ εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν τῆς γερμανικῆς μυστικῆς θεωρίας, ἧς ἐκπρεπῆς προστάτης ἐγένετο ὁ Βόημος (Böhme). Τέλος δὲ ὑπῆρξε σπουδαιοτάτη εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς νεωτέρας διανοήσεως ἡ ὑπὸ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν θεμελίωσις τῆς νεωτέρας Φυσικῆς. Τούτων πάντων θέλομεν παράσχει ἐν τοῖς ἐξῆς βραχεῖαν ὑποτύπωσιν.

Εἰς τὴν γενικὴν τῆς περιόδου ταύτης βιβλιογραφίαν, τὴν παρὰ τῷ Fr. Ueberweg ἀναγραφομένην, προστίθεμεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ ἔργα :

Voigt G., Die Wiederbelebung des klassisch. Altertums, 3η ἐκδ. 1893.

Cassirer Ern., Das Erkenntnis—problem. Berl. 1906. 3η ἐκδ. 1922.—Die Philosophie der Aufklärung. Tüb. 1932 καὶ The Renaissance Philosophy of man. Chic. 1950.

Hasse K., Die italienische Renaissance². Postdam 1924.

Frost W., Bacon und die Naturphilosophie. Münch. 1927.

Buckhardt J., Die Kultur der Renaissance in Italien. 1928.

Θερειανοῦ Δ., Ἀδαμάντιος Κοραῆς, τόμ. Α', Εἰσαγωγή.

Στεφανίδου Μ., Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐν Ἀθήναις 1938.

Κύρου Ἀχ., Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως κτλ. Ἐν Ἀθήναις 1938.

Clarce Sellery Ge., The Renaissance, its Natur and Origins. Madison 1950.

¹. Ὅπως ἡ Ἀναγέννησις ἐπέστρεφεν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων, οὕτω καὶ ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις ἐπανήρχετο εἰς τὰς βιβλικὰς πηγὰς. εἰς τὰ βιβλία τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΗΜΑΤΩΝ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ

Πολλοὶ λόγιοι Ἕλληνες, ὡς ἤδη ἐλέχθη, καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μάλιστα μετ' αὐτὴν κατέφυγον εἰς τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην, ἔνθα φιλοξένου τυχόντες ὑποδοχῆς ἐδίδαξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἐγένοντο μεταλαμπαδεύται τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἡμερώσεως.

1. Οὕτως ὁ ἐκ Καλαβρίας μοναχὸς Βαρλαάμ († 1348) ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὕστερον ἐπέμφθη (τῷ 1339) ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ τρίτου πρεσβευτῆς παρὰ τῷ πάπα εἰς Ἀβινιῶνα, ἔνθα ἐντυχὼν τῷ ποιητῇ Πετράρχῃ ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ μελίρρυτος τοῦ ἔρωτος ἀοιδὸς ἀνέγνω μετὰ τοῦ Βαρλαάμ καὶ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν αὐτοῦ τὸν Πλάτωνα, διέδωκε δὲ διὰ τῶν ποιημάτων καὶ τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ μαθητῶν καὶ φίλων τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Οὗτος ἔσχεν ἀκροατὴν καὶ θαυμαστὴν τὸν Βοκκάκιον, εἰς ὃν συνέστησεν ὡς ἀριστον διδάσκαλον τῆς ἑλληνικῆς τὸν Καλαβρὸν Λεόντιον Πιλᾶτον. Ὁ Βοκκάκιος ἐνεργήσας νὰ ἰδρυθῇ ἐν Φλωρεντία ἔδρα τῆς ἑλληνικῆς καὶ νὰ διορισθῇ ὁ Λεόντιος μετέβη μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν περίφημον πόλιν καὶ διδαχθεὶς ἐξέμαθε τὴν ἑλληνικὴν¹. Ὁ δὲ μνημονευθεὶς Λεόντιος Πιλᾶτος († 1364), μαθητῆς τοῦ Βαρλαάμ καὶ πρῶτος δημόσιος διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς ἐν Φλωρεντία, συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἀνά τὴν

¹. Τὸ κυριώτατον τοῦ Βοκκακίου ἔργον «τὸ Δεκαήμερον», σειρά διηγημάτων—ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς ἐκφαυλίζων τὰς θεωρίας τοῦ μέσου αἰῶνος ἐμόρφωσε καὶ ἐνεπλούτισε τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν—ἀνυμνήθη καὶ ὑπ' ἄλλων καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἀργυροπούλου.

Ἐσπερίαν διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλοσοφίας ἐβοήθησε τῷ Πετράρχῃ ἵνα μεταφράσῃ εἰς τὴν λατινικὴν ὁμηρικούς τινὰς στίχους, ἠρμήνευσε δὲ εἰς τὸν Βοκκάκιον τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου καὶ μετεγλώττισε χάριν αὐτοῦ ἕξ καὶ δέκα διαλόγους τοῦ Πλάτωνος. Τοιούτῳ τρόπῳ τὸ πεδῖον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας ἦτο ὑπὸ τῶν ἡμιελλήνων προπαρεσκευασμένον, ὅτε οἱ Ἕλληνες λόγιοι ἦλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ προήγαγον τὸ ἔργον ἐκείνων. Πρῶτος ἦτο ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Κων/πόλει ἱδρυσεν αὐτόθι ἰδίαν Σχολήν. Πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου τῷ 1391 πρεσβευτῆς πρὸς τὸν πάπαν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν κατὰ τοῦ ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδύνου, οὐδὲν ἐπέτυχε καὶ παρακληθεὶς ἐδίδαξεν ὀλίγον χρόνον ἐν Φλωρεντία. Ὑστερον δ' ἐγκατεστάθη ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐδίδαξεν εὐδοκίμως τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν οὐ μόνον ἐν Φλωρεντία ἀλλὰ καὶ ἐν Μεδιολάνῳ, Ἐνετίᾳ καὶ τέλος ἐν Ῥώμῃ. Ὁ χρηστότατος οὗτος ἀνὴρ, σοφὸς καὶ κατ' ἐξοχὴν φιλόπατρις, ἐμύησε τοὺς Ἰταλοὺς τῆς ἑλληνικῆς σοφίας τὰ μυστήρια καὶ ἐνέπνευσεν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἔρωτα πρὸς τὴν Ἑλλάδα· ἀνεδείχθη πρότυπον ἀρετῆς καὶ ἀνέδειξε πολυαρίθμους μαθητὰς συνεχίσαντας τὸ ἐνδοξὸν ἐκείνου ἔργον¹. πολλὰ μὲν συνέγραψεν ἔργα², μετέφρασε δὲ εἰς τὴν λατινικὴν καὶ τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος. Ἀνεψιὸς ἐκείνου καὶ βοηθὸς ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς, οὗ μαθητῆς καὶ γαμβρὸς ἐγένετο ὁ Φραγγίσκος Φίλελφος ἐν Βυζαντίῳ, ὁπόθεν εἰς Ἐνετίαν ἐκόμισε πλεῖστα ἑλληνικὰ χειρόγραφα³.

¹. Γουαρῖνος ὁ ἐκ Βερώνης, ἐνθους μαθητῆς τοῦ Χρυσολωρᾶ καταστάς ὕστερον διαπρεπῆς ἐν τοῖς γράμμασι, παρείκαζε τὸν λατρευτὸν αὐτοῦ διδάσκαλον πρὸς «ἀκτῖνα ἡλίου, ἣτις ἐφώτισε τὴν εἰς βαθὺν ζόφον βεβυθισμένην Ἰταλίαν».

². Μνημονεύομεν τὰ «Ἐρωτήματα», γραμματικὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν εἴδει ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων.

³. Ὁ Φίλελφος οὗτος ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἐνετίας εἰς Βυζάντιον συνεδέθη στενῶς μετὰ τῶν αὐτόθι ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ἔδρασε δὲ ὡς Ἕλληνα.

Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Μάριος Φίλελφος (1426–1480) ὑπελείφθη τῆς φήμης ἐκείνου.

2. Ὁ Χρυσολωρᾶς, ὁ Πλήθων, ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης Θεόδωρος Γαζῆς, ὁ ἐκ Κρήτης Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ἄλλοι προπαρεσκευάσαν τὴν ὁδόν, ἣν ἐμελλον ὕστερον νὰ πορευθῶσιν οἱ τῆς πατρίδος ἀπωρφανισμένοι λόγιοι. Εἰς τούτους ἀνήκει καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις, ὅστις ἐξ ἐπιφανοῦς (αὐτοκρατορικοῦ) οἴκου ἔλκων τὸ γένος, κατέφυγε μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐδίδαξεν ἐν Μεδιολάνῳ, Νεαπόλει καὶ Μεσσήνῃ, ἧς τὸ Πανεπιστήμιον ἐκόσμησε διορισθεὶς τῇ ὑποδείξει τοῦ στενοῦ φίλου Βησσαρίωνος. Τὴν πόλιν ταύτην, ἐν ἣ ὁ «ποικίλης μαθήσεως ἔμπλεως», «ὁ ἀγνῶν ἠθῶν καὶ λιτοῦ βίου» ἀνὴρ ἔμεινε περὶ τὰ τριάκοντα ἔτη μέχρι τοῦ θανάτου (τῷ 1493), κατέστησε διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ κέντρον ἑλληνικῶν σπουδῶν καὶ ἀνέδειξεν «εὐτυχῆ ἀντίπαλον τῆς Ἑνετίας», οὕτω λαμπράν, ὥστε νὰ καλῆται, καθὰ λέγει σύγχρονος ἐπιφανῆς Ἑνετὸς συγγραφεύς, ὁ Ἄλδος, «Νεαὶ Ἀθῆναι». Ἐπι σπουδαιότερος ὑπῆρξεν ὁ ἐκείνου συγγενῆς Ἰωάννης ἢ Ἰάνος Λάσκαρις, ὁ ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ῥυνδάκου (τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ) ἐπικαλούμενος Ῥυνδακηνὸς (1446–1535). Οὗτος μετὰ τὴν ἄλωσιν κατέφυγε μετὰ τῆς οἰκογενείας εἰς Πελοπόννησον καὶ εἶτα εἰς Κρήτην. Ἐκεῖθεν μεταβάς εἰς Ἰταλίαν καὶ τυχῶν τῆς προστασίας τοῦ Βησσαρίωνος ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ διωρίσθη βιβλιοφύλαξ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ βιβλιοθήκης τοῦ δουκὸς Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων. Περμφθὲς δὲ δις εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὸν Ἄθω συνέλεξε καὶ διέσωσεν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς μέγα πλῆθος πολυτίμων ἑλληνικῶν χειρογράφων· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐνθέρμως ἠγόρευσεν, ἐνώπιον ἡγεμόνων καὶ βασιλέων, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους¹. ἔχορῆγει βιβλία καὶ χρήματα εἰς ἀπόρους Ἑλληνόπαιδας καὶ μετα-

¹. Ἀπαράμιλλοι καὶ ἐνθουσιαστικοὶ ἦσαν οἱ λόγοι, οὗς ὁ Λάσκαρις ὡς πρεσβευτῆς τοῦ πάπα ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἴπη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον ἐκλιπαρῶν αὐτὸν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς ἀθανάτου χώρας, ἣτις ἐξέθρεψε τοὺς μεγάλους ἀνδρας καὶ ἐδημιούργησε τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμόν.

πεμπόμενος ἐκ πολλῶν ἑλληνικῶν χωρῶν νεανίσκους ἐξεπαίδευεν ἐν Ῥώμῃ. Ἐδίδαξε δ' ἐν Παρισίοις καὶ ὕστερον κατέστη διευθυντὴς τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἰδρυθέντος ἑλληνικοῦ φροντιστηρίου (Γυμνασίου). Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος¹ καὶ οὐ μικρὸν συνήργησε καὶ εἰς τὰς τυπογραφικὰς ἐργασίας τοῦ Ἄλδου, ὅστις ἐκδιδούς τὸν Πλάτωνα ἐκήρυττεν ὅτι ἡ ἐκδοσις ὠφείλετο εἰς τὰ ἀντίγραφα τὰ ἐξ Ἀνατολῆς κομισθέντα ὑπὸ τοῦ Λασκάρεως τοῦ «κατὰ σοφίαν καὶ ἀρετὴν μοναδικοῦ»². Ἐτελεύτησε δὲ ὁ ἄριστος οὗτος φιλόλογος καὶ ἐκπρεπὴς πολιτικός, ὁ ὑσιπέτης ποιητὴς καὶ φοιβόληπτος φιλογενὴς ἀνὴρ συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ πικροῦ τῆς δουλείας ἄλγους, διατρανουμένου ἐν τῷ ἐπιγράμματι, ὅπερ αὐτὸς οὗτος συνέταξε διὰ τὸν τάφον του³.

3. Μαθητὴς, φίλος καὶ συναθλητὴς τοῦ Ἰάνου ἦτο ὁ Μᾶρκος Μουσοῦρος, γεννηθεὶς ἐν Κρήτῃ περὶ τὸ 1470 καὶ ἀποθανὼν ἐν Ῥώμῃ τῷ 1517. Ἐκμαθὼν ἐντελῶς τὰς δύο ἐγκρίτους γλώσσας ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εὐδοκιμώτατα ἐν Παταβίῳ καὶ Ἐνετίᾳ,

¹. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰάνου Λασκάρεως ἰδὲ παρὰ Σάθα, Νεοελ. φιλολ. σ. 118 καὶ ἐξ.

². Ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις ἐφρόντισε περὶ τῆς ἐκδόσεως Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἐμερίμνα περὶ προστασίας τῶν διεσπαρμένων πτωχῶν Ἑλλήνων δοξάζων ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀκραιφνοῦς ἑλληνικῆς παιδείσεως θὰ ἐπανήρχοντο οἱ Ἕλληνες εἰς βίον ἐλεύθερον. (Παραπλήσια ἐκήρυξεν ὕστερον καὶ ὁ Κοραΐς). Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ Λάσκαρις εἶναι ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνακαινιστὴς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὁ πρῶτος ἀνορθωτὴς τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων συνειδήσεως (Δ. Θερειανοῦ, Ἀδ. Κοραΐς. 1, σ. 14).

³. Τὸ συγκινητικὸν ἐπίγραμμα ἔχει ὧδε·

Λάσκαρις ἀλλοδαπῇ γαίῃ ἐπεκάτθετο, γαίην
οὔτε λίην ξείνην, ὧ ξένε, μεμφόμενος
εὔρετο μειλιχίην· ἀλλ' ἄχθεται, εἴπερ Ἀχαιοῖς
οὐδ' ἔτι χοῦν χεύει πατρὶς ἐλευθέριον.

Ὁ πολὺς Βουδαῖος (Γουλ. Budé, Budaeus) εἶπε περὶ αὐτοῦ· «Λασκαρίζειν τοίνυν ἐστὶν ἐν λόγοις μὲν καὶ φράσεσι τὸ δεινῶς λέγειν καὶ κομψῶς· τὸ δὲ ἤθος λασκαρίζειν ἐστὶ τὸ ἐπιεικῆ καὶ χρηστὰ καὶ εὐαρεστούμενα φρονεῖν». (Hodius de Graecis illustribus. Πβλ. Σάθα, Νεοελ. φιλολ. σ. 116.119).

ἐνθα ἠκροάσατο αὐτοῦ καὶ ὁ πολὺς Ἑρασμος θαυμάζων καὶ ἐγκωμιάζων τὸν ἄνδρα. Ἐνταῦθα γνωρισθεὶς καὶ ἐκτιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἄλδου ἐβοήθησεν αὐτῷ εἰς τὴν ἐκδοσιν ἀρχαίων ἐλληνικῶν κειμένων. Ἐξέδωκε δηλαδὴ ἄλλα τε πολλὰ¹ καὶ πλατωνικοὺς διαλόγους, ὧν προετάσσετο μακρὰ καὶ λαμπρὰ ῥῶδῃ εἰς τὸν θεῖον φιλόσοφον². Ὁ Μουσοῦρος θαυμαζόμενος ὡς ποιητῆς ὑσιπέτης, ἐλληνιστῆς καὶ λατινιστῆς ἄριστος καὶ κριτικὸς διάσημος ἔτυχε πολλῶν τιμῶν καὶ δικαίων ἐπαίνων, ἤθλησε δὲ ὑπὲρ τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξε μετὰ τοῦ Λασκάρεως ὁ διαπρεπέστατος τῶν Ἑλλήνων φυγάδων, ὅσοι κατὰ ἐλληνικὰ ὀρθοῦντες γράμματα καὶ τὴν κόνιν τοῦ Βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ κατὰ μικρὸν σαίροντες συνανώρθουν καὶ ἀνεθέρμαινον τῶν Ἑλλήνων τὸ ἐθνικὸν φρόνημα»³.

4. Ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Λασκάρεως καὶ τοῦ Μουσούρου ᾤδουσιν πολλοὶ ἐκ τῶν συγχρόνων λογίων Ἑλλήνων, ἐν οἷς ὁ Νικόλαος Σοφιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος Ἐπαρχος⁴, ἀμφότεροι Κερκυραῖοι⁵.

¹. Ἐξέδωκε πλὴν ἄλλων ἐννέα κωμωδίας τοῦ Ἀριστοφάνους, τοὺς Ἑλληνας ἐπιστολογράφους, τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, 18 τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, τὸν Πausανίαν, τὸν Ἀθήναιον, τὸν Ἡσύχιον, Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, τὸν Ὀππιανόν. Συνειργάσθη δὲ καὶ εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν ὑπομνημάτων Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέως, εἰς τὰ Τοπικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κικέρωνος.

². Ἐν τῇ μελιχροτάτῃ ταύτῃ (ἐκ διακοσίων στίχων) ῥῶδῃ παρακαλεῖ ὁ Μουσοῦρος τὸν Πλάτωνα, ὅπως καταλείπων ἐπ' ὀλίγον τὸν οὐρανὸν ἔλθῃ εἰς Ῥώμην παρὰ τὸν πάπαν Λέοντα καὶ προσφέρων τὸ δῶρον τοῦ Ἄλδου (τὴν πλατωνικὴν ἐκδοσιν) διαβιβάσῃ τὴν παράκλησιν αὐτοῦ, καθ' ἣν νὰ διαλλάξῃ ὁ ποντίφιξ τοὺς ἀλληλομαχοῦντας καὶ νὰ πέμψῃ βοήθειαν πρὸς ὄλεθρον τῶν δυσσεβῶν καὶ ἐλευθέρωσιν τῶν εἰς ἀπηνῆ καὶ ἀμείλικτον δουλείαν ὑποκειμένων Ἑλλήνων. (Τὴν ῥῶδην ἰδὲ παρὰ Σάθα, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 85 ἐξ.).

³. Θερειανὸς Δ., ἐνθ. ἄνωτ. σ. 19, Κ. Σάθα, σ. 80–92.

⁴. Σάθα Κ., Νεοελ. Φιλολογ. σ. 141 ἐξ. 160 ἐξ.

⁵. Ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν ἔργων καὶ τῶν θεωριῶν τῶν ἡμετέρων λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως ἐπάναγκες νὰ γίνῃ ἰδίας καὶ διεξοδικῆς συγγραφῆς ὑποκειμένον.

Οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες συνέλεγον ἑλληνικὰ χειρόγραφα, μετέφραζον αὐτὰ εἰς τὴν λατινικὴν καὶ ἅμα ἐδίδασκον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μετέδιδον δὲ τὴν πρὸς τὴν ἔγκριτον γραμματεῖαν θερμὴν αὐτῶν ἀγάπην εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ ἀνερρίπιζον τὸν λανθάνοντα παρ' αὐτοῖς σπινθῆρα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν εἰς λαμπρὰν φλόγα. Ἐσπούδαζον, ὡς εἰκός, οἱ φιλότιμοι μαθηταὶ μετὰ τῆς περικαλλοῦς γλώσσης τὰ συγγράμματα τῶν παλαιῶν μάλιστα δὲ τὰ πλατωνικά. Πολλοὶ δ' ἐπεχείρουν μετ' ἐνθέου ζήλου νὰ ἐμβαθύνωσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ προεθυμοῦντο νὰ ἀντιτάξωσιν αὐτὴν ὡς τὴν γνησίαν καὶ ἀληθῆ φιλοσοφίαν πρὸς τὴν κρατοῦσαν εἰσέτι σχολαστικὴν. Περαιτέρω δὲ χωροῦντες ἀνεζήτησαν παλαιότερας πηγὰς τοῦ πλατωνισμοῦ, ἐπανήρχοντο εἰς τὴν πυθαγόρειον φιλοσοφίαν καὶ ἀνηρεύνων ἰδίᾳ τὴν ἰουδαϊκὴν καββάλαν πιστεύοντες ὅτι ἐν αὐτῇ εὐρίσκεται πρώτη τις ἐκ θείας ἀποκαλύψεως προελθοῦσα φιλοσοφία, ἐξ ἧς ἠρύσαντο πάντες οἱ μετέπειτα φιλόσοφοι καὶ δὴ καὶ ὁ Πλάτων. Κέντρον ἔχοντες τὸν πλατωνισμόν ἐσπούδαζον νὰ συγχωνεύσωσι πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας εἰς ἐνότητα καὶ νὰ ἀντιτάξωσι κατὰ τῆς κρατούσης νέαν, ὑψηλοτέραν καὶ κάλλιον τεθεμελιωμένην φιλοσοφίαν. Τὴν σπουδὴν ταύτην ἠυνόουν, κατὰ τὰ εἰρημένα, πάπαι καὶ ἠγεμόνες, μετὰ πολλῆς ἐλευθεριότητος ἰδρύοντες σχολεῖα χάριν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας καὶ ἀνεγείροντες βιβλιοθήκας. Πάντας δὲ ὑπερέβαλον οἱ Μεδικοί, οἵτινες, ὡς πρόσθεν ἐλέχθη, ἴδρυσαν ἐν Φλωρεντία τὴν περιώνυμον πλατωνικὴν Ἀκαδήμειαν, καταστᾶσαν τὸ κέντρον τῆς τότε διανοητικῆς ἐνεργείας¹. Ἐνταῦθα ἐθεραπεύετο ἡ τέχνη, ἡ ποίησις καὶ ἡ φιλοσοφία. Ὁ Πλάτων μονονουχὶ ὡς θεὸς ἐτιμᾶτο καὶ ἡ τῆς γεν-

¹. Ἡ Ἀκαδήμεια ἐκείνη δὲν ἦτο ἀπλῶς ἴδρυμα ἀλλὰ πολυάριθμος ἑταιρεία ὁμογνωμόνων, οἵτινες ἀπέλαυον τῆς εὐνοίας τῶν Μεδίκων καὶ ἐθεράπευον τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν· ἀπετέλεσε δὲ περίλαμπρον κέντρον, εἰς δὲ συνέρρεον οἱ φιλεπιστήμονες καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν, ἵνα λάβωσι τοὺς θησαυροὺς τῆς νέας ἐπιστήμης. Τύχη δὲ ἀγαθῇ ἡ τότε ἐφευρεθεῖσα τυπογραφία, ἀπαλλάξασα τοῦ κόπου τῆς ἀντιγραφῆς, διηυκόλυνεν ἰσχυρῶς τὴν διάδοσιν καὶ ἐξάπλωσιν τῶν νέων θεωριῶν.

νήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἡμέρα σεμνοπρεπῶς ἐωρτάζετο· ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ μόνη προσφυῆς ὅπως ἐξαγγείλῃ τὰ ὑψηλὰ διδάγματα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐζητεῖτο ὅπως συγχωνευθῇ μετ' αὐτοῦ.

Α. ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΙΣ ΤΗΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Τὰ ἑκπαγλα τῆς ἀριστοτοκῆς καὶ φιλοσοφικῆς τῶν Ἑλλήνων διανοίας ἀπαυγάσματα ἐφώτιζον ἰσχυρῶς, ὡς εἰκός, τὰς εὐαισθη-
τους καὶ διψώσας γνώσεως καὶ σοφίας ψυχὰς τῶν ἐσπερίων καὶ ἐμετεώριζον εἰς ὑψηλοὺς καὶ θεσπεσίους κόσμους. Ἐκαστον φιλο-
σοφικὸν σύστημα, ὡς ἴδιος καλλιφεγγῆς ἀστήρ, ἐφωταγώγει
τοὺς μελετητὰς εἰς ἰδίους πνευματικοὺς ὀρίζοντας καὶ ἀπεκάλυπτε νέας ἀληθείας. Τὸ πλατωνικὸν ὅμως κατ' ἐξοχὴν ἐπλήρου ἀρρήτου θαυμασμοῦ καὶ ἐνθέου γοητείας· ὡς φωτοβόλος ἥλιος περιηύγαζε τοὺς ἀπεράντους τοῦ πνεύματος χώρους, κατεσελάγιζε τὰς ψυχὰς καὶ ἐλάμπρυνε τὰς διανοίας ἀνυψοῦν ὑπερφυῶς εἰς τὴν πρώτην καὶ ἀείζωον τῶν πάντων ἀρχήν, τὸν αἰώνιον θεόν.

Οὐδὲν παράδοξον ὅτι ὁ πλατωνισμὸς (ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ) ἔτυχε καὶ τότε, ὡς σχεδὸν πάντοτε, ἐξαιρέτου στοργῆς καὶ ἐν-
θέρου σπουδῆς. Οἱ δὲ κυριώτατοι τῆς ἀναγεννηθείσης πλατω-
νικῆς, μᾶλλον δὲ τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ Γεμιστὸς ἢ Πλήθων καὶ ὁ Βησσαρίων, ἔτι δὲ ὁ Φικῖνος καὶ ὁ Πῖκος ὁ Μιρανδόλης.

1. ΓΕΜΙΣΤΟΣ ἢ ΠΛΗΘΩΝ

1. Βίος καὶ συγγραφή. Ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς, ὁ ἐπὶ τὸ ἀπτικώτερον μετονομασθεὶς Πλήθων, ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸ 1355· νέος ὢν διέτριψε χρόνον τινὰ ἐν Ἀδριανουπόλει¹ καὶ εἶτα μετέβη εἰς Σπάρτην, ὅπου διήγαγε τὸ πλεῖστον

1. Ἐκεῖ ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίου Ἐλισσαίου τὰ ζωροαστρικὰ δόγματα.